

Zloraba in nasilje nad starimi ljudmi

V prejšnji številki je Branka Knific v rubriki Aktualno odprla temo, o kateri zelo neradi govorimo. Napisala je tri zgodbe, ki govorijo brez koment

tarja. Ljudje nimamo pravice obsojati drug drugega, naša dolžnost in pravica je, da prepoznavamo in preprečujemo tista dejanja, ki ogrožajo posameznikove temeljne človekove pravice. Za takšno delovanje pa potrebujemo poleg intuitivnega, notranjega občutka, da je nekaj narobe, tudi širše strokovno znanje.

Zloraba in nasilje nad starimi ljudmi se lahko kaže v različnih oblikah in ju lahko definirano na veliko načinov. Najpogostejša definicija je: **zloraba in nasilje nad starimi ljudmi je vsako njim škodljivo dejanje, ki mu ga stori oseba, kateri starostnik zaupa.** (<http://www.ci.ny.us/html/dfta/html/nyeac>)

Dejavniki tveganja za nastanek zlorabe in nasilja nad starimi ljudmi

Poznamo dejavnike tveganja, ob prisotnosti katerih pogosteje pride do nasilnih dejanj in zlorab:

- fizična in/ali psihična prizadetost žrtve,
- izoliranost žrtve,
- negovalec, ki je stalno v stresu (pogosto so zlorabe nenamerne),
- storilec je na nek način (denarno, bivanjsko) odvisen od žrtve,
- mentalna prizadetost ali psihopatologija storilca, negovalca, drugih oseb v okolici stare osebe,
- zloraba alkohola in/ali drugih drog,
- revščina, nezaposlenost,
- izginjanje tradicije skrbnega odnosa znotraj družine in soseske,
- preživetje svoje opore v življenju (žena, kakšen drug zanj pomemben človek) (*Pentek, Sykes, 2000*).

Oblike zlorab in nasilja nad starimi ljudmi

Poznamo več oblik zlorab. Strokovnjaki po svetu se že vsto let ukvarjajo s primernimi in uporabnimi definicijami. Pentkova (2000) uporablja prevod ameriških definicij, ki so jih oblikovali tamkajšnji strokovnjaki.

Telesna zloraba in nasilje nad starimi ljudmi

Telesna zloraba pomeni uporabo fizične sile, ki lahko povzroči telesne poškodbe, fizične bolečine ali okvare. Fizična zloraba ni nujno omejena samo na nasilna dejanja. Neupravičeno dajanje zdravil in fizično omejevanje, nasilno hranjenje in telesne kazni vseh vrst so tudi primeri fizične zlorabe (*Pentek, 2000*).

Načrtnih nasilnih dejanj najbrž ni veliko, več je takih, ki so posledica različnih predsodkov, napačnih prepričanj ali pomanjkljivega znanja ter strokovnosti svojcev in zdravstvenega osebja in tako neprimerna ali celo škodljiva za starostnike.

Ozka je včasih ločnica med koristmi starih ljudi in zlorabami. Če bomo imeli v mislih predvsem koristi starih ljudi, je le malo možnosti, da bi zašli na pota zlorab, četudi se bomo kdaj morali odločiti za neprijljubljene ukrepe, ali pa bomo tvegali možnost poškodbe. Če pa bomo imeli v mislih predvsem, kako bi si olajšali delo, ob tem pa nam bodo koristi starih ljudi postranskega pomena, smo že na poti zlorab (*Kogoj, 2000*).

Čustvena zloraba in nasilje nad starimi ljudmi

Čustvena zloraba je povzročanje trpljenja, čustvene bolečine ali žalosti. Žrtve verbalnega nasilja so poročeni stari ljudje, enako pogosto moški in ženske.

Povzročitelj je ponavadi partner ali kakšna druga oseba, ki ga neguje. Tudi to, da s starostnikom ravnajo kot z otrokom, da mu preprečujejo stike z družino in prijatelji, da ga ignorirajo ali prisilno izolirajo od družbe, so primeri psihične zlorabe (*Pentek, 2000*).

Ponavljajoča zloraba pušča duševne posledice, ki se kažejo v manjšem samospoštovanju, motnjah spanja, pasivnosti in umikanju. Starostnika je strah v prisotnosti oseb, ki ga zlorablajo, ali pa je opazno zgolj popuščanje taki osebi (*Kogoj, 2000*).

Finančna zloraba in nasilje nad starimi ljudmi

Finančno ali materialno izkoriščanje je nelegalna ali nepravilna uporaba prihrankov, posesti ali lastnine starostnika: vnovčevanje čekov brez dovoljenja, ponarejanje podpisa starostnika, kraja denarja ali lastnine, s prisilo ali prevvaro doseči, da starostnik podpiše nek dokument (npr. pogodbo ali oporoko), zloraba položaja pokrovitelja, skrb-

nika ali odvetnika (*Pentek, 2000*). Finančnim zlorabam so še zlasti izpostavljeni tisti stari ljudje, pri katerih so interes ter možnost presoje in odločanja oslabei zaradi duševnih motenj, kot sta demenca in depresija (*Kogoj, 2000*). To je možno opazovati pri starostnikih v domačem okolju kot tudi v instituciji. Še lažje zlorabijo dementne in nemočne starostnike, ki so zaradi svojega slabega zdravstvenega stanja morali pooblastiti svojce, da lahko upravljajo z njihovim denarjem in nepremičninami. Velikokrat se njihovi interesi zelo razlikujejo in svojci niso dovolj občutljivi za starostnikove potrebe in želje.

Zanemarjanje starih ljudi

Zanemarjanje je zavračanje ali neizpolnjevanje kakršnihkoli obveznosti, ki jih ima nekdo do starostnika. Vključuje tudi zavračanje ali neizpolnjevanje obveznosti s strani osebe, ki ji je bilo zaupano skrbništvo.

Tipično zanemarjanje je nepripravljenost ali nesposobnost zagotoviti starostniku življenjsko nujne reči, kot so: hrana, voda, oblačila, bivalni prostor, osebna higiena, zdravila in varnost ter ostali osnovni pogoji, ki izhajajo iz osebne odgovornosti ali pogodbenega dogovora (*Pentek, 2000*). Zanemarjen starostnik toži tudi o osamljenosti in ima potrebo po stikih s svojci.

Zapuščeni starih ljudi

Zapuščeni pomeni, da posameznik, ki je naravno odgovoren za oskrbo starostnika, ali oseba, ki ji je bilo zaupano skrbništvo, le-tega zapusti (*Pentek, 2000*).

Zapuščeni starostnik doma nima osnovnih materialnih pogojev za normalno življenje in nikogar, ki bi mu pri tem pomagal. Svojci so ga zapustili in mu odklanjajo pomoč.

Vedno več starostnikov zapustijo svojci v bolnišnicah, ker ga ne morejo ali nočejo po zdravljenju vzeti domov, saj se bojijo novih obremenitev, ki jih prinaša nega bolnega starostnika. Zapuščen starostnik v domskem varstvu navadno nima obiskov in nikakršnih stikov s svojci, kar jih zaznamuje z žalostjo in molkom.

Posebne oblike zlorabe in nasilja nad starimi ljudmi

Spolna zloraba: sicer spada med telesno zlorabo, vendar se zaradi svoje specifičnosti obravnava posebej. Spolna zloraba je vsake vrste neprostoovoljen spolni kontakt z osebo, ki ne more ali ne želi dati svojega pristanka za tako ravnanje. Vključuje tudi nezaželeno otipavanje, prisilno goloto in fotografiranje (*Pentek, 2000*). Spolnost v starosti je tabu tema in marsikdo ima o tem močne predsodke ter negativno mnenje.

Starostni stereotip prikazuje starega človeka kot osebo brez spolnega nagona, pogosto kot nezmožnega za spol-

ne odnose, kar pa je daleč od resnice. Tudi stari ljudje lahko imajo spolno življenje in so lahko tudi žrtve spolne zlorabe.

Samozanemarjanje je oblika zlorabe in nasilja, kadar starostnik zanemari samega sebe. S tem ogroža svoje zdravje in življenje. To je tipično vedenje starih ljudi, s katerim ogrožajo lastno zdravje in varnost. Kaže se kot nepripravljenost ali nesposobnost, da bi se sami oskrbeli s hrano, vodo, obleko, bivališčem, poskrbeli za svojo varnost, osebno higieno in zdravila (*Pentek, 2000*).

Medicinska zloraba je oblika zlorabe in nasilja nad starimi ljudmi, ki se v zadnjem času vedno bolj omenja in se predvsem nanaša na odnos zdravnikov do te populacije. To je vrsta zlorabe, ko se poseže po dajanju določenih zdravil, ki za bolnika niso nujno potrebna (npr. uspavala, pomirjevala ...), ali pa se neutemeljeno odstopi od nadaljnje terapije (npr. je "prestar" za določeno obliko zdravljenja) (*Pentek, 2000*). Ta vrsta zlorabe se v večini nanaša na odnos zdravnika do starostnika. Nesprejemljivo je stališče, ki ga v prikriti obliki še zasledimo, da nekdo ne zasluži obravnave, ker je dementen.

Medicinsko nasilje nad starimi ljudmi je tudi opravljanje agresivnih in ogrožujočih preiskav pri umirajočih starostnikih. Nekateri si zelo želijo bolnišnične obravnave, pa jih ne upoštevajo, drugi spet nočejo v bolnišnico, ko vedo, da so že izčrpali vse realne možnosti zdravljenja. Vso zdravstveno osebje je v stiski ob težko bolnih in umirajočih, vendar je treba pretehtati vse možnosti in se odločiti, kaj je resnično najbolje za starostnika.

Osebnostne lastnosti možne žrtve in storilca zlorabe in nasilja nad starimi ljudmi

Na pojav nasilnih dejanj nad starostniki vplivajo mnogi faktorji. Marsikdaj gre za vzorec obnašanja, ki je prisoten v družinah, kjer se dogaja (se je dogajalo) nasilje nad ženskami in/ali otroki. Zlasti otroci pogosto osvojijo nasilni način obnašanja in kasneje v življenju zlorabljajo partnerja, svoje otroke ali (stare, nemočne) starše (*Zaletel, 2000*).

Osebnostne lastnosti možne žrtve:

- fizično, duševno in ekonomsko prikrajšanje z zmanjšano stopnjo samooskrbe ali popolna odvisnost od svojcev;
- ljudje, ki se počutijo nemočne, nepotrebne, z negativno samopodobo;
- visoka starost, še zlasti nad 80 let in več;
- ljudje z občutkom krivde, da so v breme svojcem ali tujemu negovalcu;
- starostniki, ki živijo v skupnem gospodinjstvu z nasilnejšem;
- depresivni, dementni, zmedeni ali izjemno rahločutni starostniki (<http://www.aoa.dhhs.gov/abuse/report>).

Podobne značilnosti veljajo tudi za možne storilce zlorab, za katere je značilno da:

- fizično ali psihično niso kos skrbi za fizično nemočnega ali psihično močno spremenjenega starostnika;
- njihova odgovornost in fizična izčrpanost je lahko vzrok za stres, iz katerega ne najdejo poti;
- so ostali brez podpore in pomoči drugih družinskih članov;
- imajo konflikte z ostalimi družinskimi člani;
- so nasilje videli v družini že kot otroci, jim je sedaj le-to nekaj samoumevnega;
- se odločijo dati starostnika v dom upokojencev, ga zanemarijo, zapustijo;
- so odvisni od alkohola (*Zaletel, 2000*).

Zakaj prihaja do zlorabe in nasilja nad starimi ljudmi?

- Odrasli otroci ne sprejemajo spremenjenega in ostarelelega starša, ne razumejo njegovih fizičnih in psihičnih sprememb;
- zaradi nepoznavanja možnih starostnih sprememb so do njih nestrpni, jih zaničujejo, omalovažujejo, kregajo, tepejo in terjajo od njih nemogoče - bodi enak kot prej. Njihov odnos lahko iztiri v fizično kaznovanje in mučenje z nasilnim razgibavanjem, posedanjem na voziček, hojo z močnimi bolečinami, nasilnim hranjenjem, ko se starostniku večinoma zaletava hrana v sapnik itd.;
- dementni starostnik najbolj razočara svojce, saj nič več ne more narediti prav, kot bi oni želeli, vedno mu uspe biti ob napačnem času na napačnem mestu. Pri svojcih tako obnašanje rodi veliko nestrpnosti in agresije, dokler se ne poučijo o demenci in zmožnostih dementnega starostnika.

Kako preprečevati zlorabo in nasilje nad starimi ljudmi?

- Predvsem je potrebno izobraževati svojce in jih informirati o starostnih spremembah, ki se lahko ali pa se že kažejo pri njihovih starostnikih (predavanja);
- nujno je potrebno oblikovati skupine za samopomoč svojcem, ki imajo težave s fizično ali psihično preobremenjenostjo, ker skrbijo za starostnika;
- naj bodo na voljo razne dejavnosti in storitve v pomoč pri skrbi za starostnika (dnevno varstvo za dementne starostnike, svetovanje, podporne skupine...).

Najprej je potrebno začeti govoriti o zlorabi in nasilju nad starimi ljudmi, da jo bodo ljudje in zdravstveno osebje sploh prepoznavali, saj na zunaj zgleda ta problematika kot družinski problem, v katerega nihče ne dreza.

Naše starostnike, njihove fizične in psihične težave gledajmo tudi z druge plati, novega stališča. Velikokrat so se in se še bodo zatekali k nam po pomoč in toplo besedo, vendar moramo vedeti, da vedno ne bodo potrebovali

le zdravil, ampak tudi našo pomoč, zaščito, podporo in razumevanje v njihovi osebni stiski.

Komunikacija

Medsebojne komunikacije ne predstavlja samo govorjenje, ampak jo sestavljata govorjenje in poslušanje. Že Epiklet je rekel: "Narava je človeku dala en jezik, toda dve ušesi, da bi dvakrat več poslušal, kot govoril". S poslušanjem izražamo spoštovanje do sočloveka. Pustimo starostniku, da spregovori in spoznajmo, da si zasluži, da ga poslušamo. To je stvar dobre govorne vzgoje. H govornemu bontonu sodi še neprekinjanje in kazanje zanimanja za to, kar nam govorijo stari ljudje. Tako lahko v resnici sledimo temu, kar nam pripoveduje. Umetnost poslušanja je torej enaka umetnosti govorjenja. To, da ne znamo poslušati in biti pozorni, lahko starostnika zelo obremenjuje. S tem nima možnosti, da bi se izrazil, pokazal svoj strah, spregovoril o svojih občutkih ... (*Hvala, 2001*)

Kadar se nam bodo zaupali, jim prisluhnimo v miru in z razumevanjem, podprimo jih in vzpodbudimo k odpiranju problematike. Naši sogovorniki bodo tihi, neopazni, nevpadljivi starostniki, ki ne delajo veliko hrupa okrog sebe zaradi svojih težav in težko govorijo o sebi. Težko bodo tudi govorili in priznali, da so zlorabljeni oziroma, da so njihovi svojci nasilni do njih.

Zaupen pogovor z morebitno žrtvijo

- Pogovarjajmo se z vsakim posebej, vzamimo si čas za pogovor!
Ko ocenimo, da je prišlo do zlorabe starostnika, se moramo z njim in morebitnim storilcem pogovoriti. Osnovno pravilo je, da se z njima pogovarjamo ločeno. Imeti moramo dovolj časa. Pri vodenju razgovora moramo biti objektivni in tudi dopustiti možnost, da dejanja zlorabe ni bilo.
- Bodimo umirjeni, prijazni, vzpodbujajmo sogovornika, da se nam zaupa. Žrtev velikokrat želi zanikati dejanje zlorabe, svojce brani, se izgovarja, ga je sram ali se boji maščevanja storilca.
Ne smemo postavljati sodb, ne smemo obtoževati ne žrtve ne storilca.
- Žrtev zlorabe krivi sebe za dejanje in ne vidi izhoda iz situacije. Razvijajmo empatičen odnos, ki pomaga razumeti zapletene odnose med žrtvijo in storilcem. Strokovnjaki svetujejo, da ji povemo, da smo se s podobno situacijo že srečali in da veliko takih dejanj največkrat storijo družinski člani. Žrtvi je treba tudi povedati, da storilec prav tako potrebuje pomoč. Strokovnjaki še svetujejo, da se žrtvi pove, da se dejanja zlorabe pogosto ponavljajo in da je storilec tisti, ki nosi odgovornost za dejanja.

Zaupen pogovor z morebitnim storilcem zlorabe

- Zavzemimo korekten odnos in se umirjeno pogovorimo, saj ne smemo vnaprej zavzemati stališča obsodbe.

Začetno nelagodnost premagamo z ugotovitvijo, da je storilec verjetno preobremenjen z nego žrtve.

- Pozorno poslušajmo njegovo stran zgodbe in pomagajmo mu osvetliti problematične dogodke s starostnikom.
- Ob pravem trenutku mu pomagajmo razumeti, da neprijetne spremembe v starosti niso nekaj, kar bi starostnik počel namenoma, ampak so posledice raznih boleznih in procesov v telesu, ki se stara.

Najpogostejše ovire pri ukrepanju zoper zlorabo in nasilje:

- zanikanje zlorabe,
- upiranje ukrepanju,
- nevedenje, kam poklicati po pomoč,
- pomanjkanje protokolov, ki bi pomagali pri odkrivanju zlorab in usmerili k primernemu reševanju,
- strah pred povratnimi ukrepi,
- pomanjkanje znanja in poznavanja posameznih zlorab (Pentek, 2000).

Zaključek

- Potrebno je govoriti o zlorabi in nasilju nad starimi ljudmi, saj mnogi mislijo, da je to le družinski problem, sramota, ki naj ostane za zaprtimi vrati doma.
- Potrebno je pripravljati se na starost - svojo, materino ali očetovo - da bomo razumeli drug drugega, se podpirali in si pomagali, ko bo to potrebno. S tem dobro in preventivno delujemo proti zlorabi in nasilju nad starimi ljudmi.
- Poučevati in podpreti je treba preobremenjene svojce, ki skrbijo za starostnike, da ne bi zapadli v nasilje nad njimi.

Naj se nas dotaknejo in nas vzpodbudijo besede višjega svetovalca za problematiko staranja pri Oddelku za preventivno medicino Univerze v Wisconsinu:

“Vsi vi, ki si prizadevate najti načine, da bi zaostri odgovornost tistih, ki zlorablajo druge, morate s svojim delom nadaljevati.

Vi pa, ki se trudite dvigniti raven osveščenosti glede zlorab in zanemarjanja, da bi izdelali strategijo razpoznavanja žrtev zlorabe in našli rešitve tega obsežnega in naraščajočega problema, morate svoje napore še povečati in svojo pozornost preusmeriti s problemov, ki zahtevajo posredovanje in pravni postopek, na preprečevanje zlorab in zanemarjanja (Sykes, 2000).”

Kultura neke družbe

se meri po odnosu do starih in nemočnih.

Gavranović, 1997

Literatura

- Gavranović M.: Klinička geriatrija-bolest i starost. Sarajevo: Međunarodni centar za mir, 1997
- Hvala D. H.: Pomen govornice besede pri delu zdravstvenih delavcev. Obzor Zdr. N 2001; 35: 45-49.
- Kogoj A.: Zdravstveni delavci pri odkrivanju nasilja in zlorab. V: Nasilje, zloraba in starejši ljudje. Otočec: Gerontološko društvo Slovenije, 2000.
- Pentek M.: Nasilje, zloraba in starejši ljudje. V: Nasilje, zloraba in starejši ljudje. Otočec: Gerontološko društvo Slovenije, 2000.
- Sykes J. T.: Forgotten elders: an aging society's orphans. V: Nasilje, zloraba in starejši ljudje. Otočec: Gerontološko društvo Slovenije, 2000.
- The National Center on Elder Abuse. The national elder abuse incidence study; final report september 1998. <http://www.aoa.dhhs.gov/abuse/report>
- The New York Elder Abuse Coalition. Elder Abuse Definitions, Signs and Symptoms. <http://www.ci.ny.us/html/dfta/html/nyeac>
- Zaletel M.: Medicinske sestre pri srečevanju z nasiljem v okolju starejših oseb. V: Nasilje zloraba in starejši ljudje.

Ana Prevec

Zgubljena sreča

Ko mimo mene, Sreča, greš,
zakaj se name ne ozreš?
Ozri! Ozri! Ozri
name se, Sreča, Ti!

Ko dlje in dlje od mene greš,
ne kam ne kod mi ne poveš.
Za tabo grem, za tabo grem.
Za tabo mrem, za tabo mrem.

Kam Sreča, ti tako hitiš?
Zakaj od mene ti bežiš?
Ustavi se! Povrni se!
Jaz željno prosim, čakam te!

Minilo mnogo že je dni,
a tebe, Sreča, ni in ni.
Te ni, zgubljena si
za mene, Sreča, Ti.